

פרה אדומה בהר הצופים

ר' יונתן אריאל

צוות פרה אדומה היא מן המצוות החשובות והנחוצות ביותר לצורך חידוש עבודת הקורבנות בימינו. עם זאת, חידושה באופן מעשי הוא עניין מורכב ביותר, שכן קשה לשחזר במלואן את הלכותיה המסובכות לאחר שנים רבות שבהם הן לא נהגו למעשה וכמעט לא נידונו בפוסקים.

הרעיון לחדש את שרפת הפרה מעלה קשיים הלכתיים רבים, אך במאמר זה לא נעסוק בכולם,¹ ונתמקד בדיון על מקום שרפת הפרה; האם המקום המדויק מעכב, או שאפשר לשרוף את הפרה במקומות שונים.

לסוגיה זו משמעות קריטית להיתכנות של חידוש שרפת הפרה במציאות ימינו, מפני שכיום אין אפשרות מעשית לשרוף את הפרה במקום המדויק שבו שרפו בזמן שבית המקדש היה קיים,² וחשוב לברר האם בכל זאת ניתן לקיים את מצוות שרפת הפרה.

נכח פני אוהל מועד

בפרשיית פרה אדומה שבספר במדבר, מצווה התורה שאלעזר הכהן יזה מדם הפרה לכיוון המשכן: "ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה אל נכח פני אוהל מועד מדמה שבע פעמים".³ המשנה במסכת פרה⁴ לומדת מפסוק זה, שגם בבית המקדש צריך להזות לכיוון ההיכל – "והזה שבע פעמים כנגד בית קודשי הקודשים".

1 מפני שבמאמר אחד אי אפשר להקיף סוגיה רחבה וענפה כל כך, במאמר זה נצא ממספר הנחות יסוד, שעל כל אחת מהן יש לדון במאמר בפני עצמו. לדוגמה, הנחנו שניתן להזות מאפר הפרה אף על פי שאין בית, ושנאנחנו יכולים לחדש את מצוות שרפת הפרה בעצמנו, מבלי לחכות למשיח או לנביא, ועוד, על אף שנקודות אלו צריכות בירור בפני עצמם.

2 לפי זיהוי החוקרים מקום שרפת הפרה הוא חצר כנסיית "דומינוס פלוויט", שלעת עתה לא מתאפשר לקיים שם את מצוות שרפת הפרה.

3 במדבר יט, ד.

4 פרה פרק ג משנה ט.

ההזאה כנגד ההיכל מעכבת, כפי שמבואר במסכת במנחות:⁵

תנו רבנן: שבע הזאות שבפרה שעשאן בין שלא לשמן בין שלא מכוונות – פסולות. ושכפנים ושכמצורע, שלא לשמן – פסולות, שלא מכוונות – כשרות.

הגמרא מחלקת בין הזאה שכנגד הפרוכת של קודש הקודשים ושל מצורע כנגד שער ניקנור, שבהן אם לא כיוון בהזאה – ההזאה כשרה, לבין הזאה של פרה אדומה, שצריך לכוון בדיוק כנגד ההיכל, ואם לא כיוון – הזאתו פסולה. וכך פוסק הרמב"ם:

הזה ולא כיוון כנגד ההיכל – פסולה, שנאמר 'אל נכח פני אהל מועד', עד שיכון כנגד ההיכל ויהיה רואהו.⁶

יוצא אם כן, שלא ניתן להזות ממקום שבו אי אפשר לראות את ההיכל, ואם הכהן היזה ממקום שההיכל אינו נראה ממנו בשום אופן – הזאתו פסולה. ועדיין יש לברר, האם צריך להזות בצורה מדויקת, או שכל מקום שממנו רואים את ההיכל נחשב כ'אל נכח פני אהל מועד', והדיוק אינו מעכב.

כיוון ההזאה

הבאנו לעיל את דברי הפסוק, שממנו נלמדת החובה להזות אל מול המקדש – "והזה אל נכח פני אהל מועד מדמה שבע פעמים". קשה לדייק מהפסוק כיצד בדיוק צריכה להיעשות ההזאה. בתנ"ך, משמעות המילה 'נכח' היא 'מול' ו'כנגד', אך לא בהכרח בדיוק מושלם⁷, ולכן לא ניתן להוכיח ממנה שיש לעמוד ממש מול קודש הקודשים בדיוק; ייתכן שמספיק להזות לכיוון ההיכל בלבד, בכל מקום שירצה, ולא במיקום מדויק כנגד ההיכל.

5 מנחות כז ע"ב. לקמן נביא את מסקנת הגמרא שם, ובה הגמרא מסתייגת ופוסלת רק במקרה שהיזה לכיוון ההפוך לגמרי, ולא בכל מצב.

6 הלכות פרה אדומה פ"ד הלכה ה.

7 מחיפוש שעשיתי, עולה שהמילה 'נוכח' במשמעות הרלוונטית לענייננו מופיעה בתנ"ך 26 פעמים, ואלו הן: בראשית כה, כא, שם ל לח; שמות יד, ב; שם כו, לה; שם מ, כד; במדבר יט, ד (פרשת פרה); יהושע טו, ז; שם יח, יז; שופטים יח, ו; שם יט, י; שם כ, מג; מלכים א כ, כט; שם כב, לה; ישעיה נז, ב; שם נט, יד; ירמיה יז, טז; יחזקאל יד, ד; שם יד, ז; שם מו, ט; שם מז, כ; עמוס ג, י; משלי ד, כה; משלי ה, כא; איכה ב, יט; אסתר ה, א; דברי הימים ב יח, לד.

בחלק מן המקורות ניכר באופן ברור, שפירוש המילה אינו 'כנגד' באופן מדויק, אלא 'ליד' 'מול' וכדומה. לדוגמא: "קומי רני בליל לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני ה'" (איכה ב' י"ט), ובוודאי שאין מציאות של עמידה בדיוק כנגד ה'. וכן "ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך שער צפון להשתחוות יצא דרך שער נגב והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצאו" (יחזקאל מ"ו ט), ובהר הבית אין שער שהיה ממש בדיוק מול חבירו; וכן "ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא" (בראשית כ"ה כ"א), ובוודאי שאין הכוונה שכיוון ועמד מולה בצורה ישרה ומכוונת, אלא שרק עמד לצידה. מכל אלה ועוד מוכח שלא מדובר 'מול' בצורה מדויקת, אלא 'ליד' או

מהמילה 'פני' משמע שצריך להזות לכיוון הצד הקידמי - מזרחי של אוהל מועד, שהוא החזית המרכזית של ההיכל משום שבו נמצא הפתח. כך מבואר בספר יחזקאל:⁸ "כי פני הבית קדים", משמע שהצד המזרחי שבבית המקדש קרוי 'פני'. וכך פירש רש"י בשמות:⁹ "ולפי שהפתח במזרח, קרוי המזרח - פנים, והמערב - אחוריים". ובזבחים:¹⁰ "דחשיב צד מזרחית 'פני אהל מועד' מחמת שהפתח שם".¹¹

הגמרא במסכת מנחות¹² מביאה סתירה בין שתי ברייתות, בשאלה האם יש צורך לדייק בהזאה אל ההיכל:

ת"ר: 'שבע הזאות שבפרה, שעשאן בין שלא לשמן בין שלא מכוונות - פסולות. ושכפנים ושכמצורע, שלא לשמן - פסולות; שלא מכוונות - כשרות'. והתניא גבי פרה: 'שלא לשמן - פסולות, שלא מכוונות - כשרות'. אמר רב חסדא: לא קשיא, הא רבי יהודה הא רבנן...

לכאורה הברייתות סותרות, כיוון שמהראשונה משמע שאם היזה בצורה לא מכוונת - ההזאה כשרה, ואילו מהברייתא השנייה עולה שבאופן זה - פסולה. ומתוך רב חסדא, שמחלוקת הברייתות היא מחלוקת תנאים, שלר"י דורשים את הפסוק בדווקא, ולכן אם היזה שלא בצורה מכוונת - ההזאה פסולה, אך לרבנן הפסוק נדרש שלא בדווקא, ולכן אם היזה שלא בדקדוק - ההזאה כשרה.¹³ לפי תירוץ זה יוצא, שלדעת חכמים, שבפשטות הלכה כמותם, אין כל צורך להזות לכיוון המקדש, מכיוון שהדין של הזאה אל ההיכל לא מעכב.

אמנם, הגמרא מביאה בהמשך את תירוץ של רבא לסתירת הברייתות, ולפיו שתי הברייתות הם אליבא דרבנן, והחילוק ביניהם הוא: "הא דקאי מזרח ומערב ואדי (-והיזה), הא דקאי צפון ודרום ואדי".¹⁴ זאת אומרת, שלכו"ע יש חיוב להזות לכיוון ההיכל, שהרי הפסוק מדבר לעיכובא, אלא שלרבנן אין צורך בהזאה מדויקת אל כיוון ההיכל, שכל עוד

⁸ 'כנגד' שלא בצורה מדויקת. יוצא שגם אצלנו פירוש המילה 'נוכח' אינו מלמד בהכרח על עמידה בדיוק מול פני אוהל מועד.

⁹ יחזקאל מז, א.

¹⁰ שמות כו, כב.

¹¹ זבחים סב ע"א ד"ה שכל מקום.

¹² מתוך תשובה של הרב עזריה אריאל באתר ישיבה: <https://www.yeshiva.org.il/ask/137902>

¹³ מנחות כז ע"ב.

¹⁴ הגמרא תולה את מחלוקתם במחלוקת אחרת שלהם לגבי הזאה כנגד הכפורת: "ורבי יהודה דאמר 'אל פני הכפרת' - דווקא, 'והזה אל נכח' - נמי דווקא; ורבנן, מדהתם לאו דווקא, ה"נ לאו דווקא"; אך בכל מקרה ההלכה לא נפסקה כר"ח, ולכן לא העמקנו בשיטתו.

¹⁵ בסוף העמוד שם.

מזה לכיוון הכללי של ההיכל – הזאתו כשרה; ורק אם היזה לכיוון ההפוך לגמרי – הזאתו פסולה.¹⁵ וכך פוסק הרמב"ם.¹⁶

לפי דברים אלו יוצא, שאין צורך להזות בצורה מדויקת לכיוון המקדש, וגם אם היזה לכיוון קצת שונה, הזאתו כשרה. רוב המפרשים הבינו, שאין חילוק בין מקרה שעומד במקום המדויק שכנגד ההיכל, אך מזה לכיוון קצת שונה; לבין מקרה שעומד במקום אחר שאינו בדיוק כנגד ההיכל, ומשום כך לא מצליח להזות בצורה מדויקת כנגד ההיכל, ובכל אופן הזאתו כשרה.¹⁷

מקום השרפה

הוכחנו שההזאה צריכה להיות כנגד ההיכל, אך לא רק היא צריכה להיות כנגד ההיכל. הגמרא במסכת זבחים¹⁸ מסיקה, שיש היקש בין ההזאה לשחיטה, ובאותו מקום שמזה, שם הוא צריך לשחוט את הפרה: "דאמר רב אדא בר אבהו: שחטה שלא כנגד הפתח¹⁹, פסולה, שנאמר 'ושחט – והזה', מה הזאתה כנגד הפתח, אף שחיטתה כנגד הפתח".²⁰ וכן מביאה הגמרא בהמשך לגבי שרפה: "שרפה שלא כנגד הפתח, רבי יוחנן אמר פסולה ור' אושעיא אמר כשרה; ר' יוחנן אמר פסולה: ושרף והזה...".

יוצא שצריך לשחוט את הפרה ולשורפה כנגד ההיכל, בדיוק כמו בהזאה. וכן פוסק הרמב"ם: "הזה ולא כיוון כנגד ההיכל – פסולה... וכן אם שחטה או שרפה שלא כנגד ההיכל – פסולה, שנאמר 'ושחט אותה לפניו'".

לאחר שלמדנו, שדין אחד להזאה שחיטה ושרפה, ניתן להוכיח מן האחד לחבריו, ואם נמצא שיש חיוב לעשות את אחד מאלו במקום מדויק – הוא הדין לשאר, וכן להיפך.

15 בשונה מתירוצו של רב חסדא, שלדעת רבנן אין כל צורך בהזאה כנגד ההיכל, שהרי הפסוק לא דיבר בדווקא, נראה שרבה סובר שלכתחילה וודאי שצריך להזות כנגד ההיכל, ורבנן מכשירים בדיעבד בלבד (רי"ז הלוי פרה ד' ה').

16 הלכות פרה אדומה, פ"ד הלכה ה' ו'. וכך מבואר במרכבת המשנה (פרה אדומה פרק ד ה"ז): "אמנם רבנו פסק כרבנן דר' יהודה דא"צ מכוון ממש כמ"ש ה"ו, וא"כ לרבנו פ"י חוץ לגתה, כל שהוא למערב ההיכל או לצפון ודרום ירושלים, אבל כל מזרח ירושלים מקרי נגד ההיכל וחשיב גתה אף על גב שאינו במקום מערכתה". מבואר בדבריו, שלפי הרמב"ם כל הצד המזרחי של המקדש נחשב כ"נכח פני אוהל מועד", משום שאין צורך לדייק.

17 כך הביאו בספר שערי היכל על מסכת זבחים מערכה רצ"ה.

18 זבחים ק"ג ע"א.

19 מלשון הפסוק, "והזה אל נכח פני אוהל מועד", משמע שלא מספיק שיראה את ההיכל מגבו, וצריך לראות את קידמת ההיכל; ומשום כך המשניות והפוסקים נקטו שההזיה צריכה להיות כנגד הפתח, שהוא בקידמת אוהל מועד.

20 הגמרא שם מביאה גם את דעת ריש לקיש שחולק, ולפיו אין להקיש בין שחיטתה להזאה, אך ההלכה נפסקה כרבי יוחנן, שיש להקיש בין שרפה להזאה, וגם שרפתה צריכה להיות כנגד ההיכל.

המשנה בפרה אומרת:²¹

"שרפה חוץ מגתה, או בשתי גתות, או ששרף שתיים בגת אחת, פסולה. הזה ולא כיוון כנגד הפתח - פסולה..."

'גתה' הוא המקום המיוחד לשרפת הפרה. ניתן להבין מדברי המשנה, שאם לא שרף במקום זה פסולה, משום שצריך לדייק במקום; אך אפשר להסביר אחרת, שהפסול ב'שרפה חוץ מגתה', הוא משום שהיה צריך להכין לה גת מיוחדת שחלולה מתחתיה מפני חשש טומאה,²² ואם שרפה על הקרקע סתם, ולא על גת זו - פסולה, מפני חשש קבר התהום, אבל אין כאן כל בעיה מצד המיקום של הגת. הגמרא בזבחים²³ מביאה מחלוקת אמוראים בפירוש משנה זו:

מאי 'חוץ מגתה'? אמר ר"ל: חוץ ממקום הבדוק לה. אמר לו רבי יוחנן: והלא כל א"י בדוקה היא! אלא א"ר יוחנן: כגון ששחטה לפניו מן חומת ירושלים... אמרי לא מיבעיא קאמר, לא מיבעיא חוץ לחומה - דרחוקי רחקה, אלא אפי' לפניו מן החומה - דקרובי קרבה, ואימא תתכשר; קמ"ל.

ריש לקיש ורבי יוחנן נחלקו בשני הפירושים לעיל. לפי ריש לקיש, כל מקום כשר לשרפתה, ובתנאי שהוא בדוק שאין בו טומאה, מפני חשש טומאת תהום, כמו הפירוש השני שהצענו. לעומתו רבי יוחנן חולק וסובר, שסיבת הפסול בשרפה חוץ לגתה, הוא שצריך לשורפה מול מקום המקדש, ואם שרפה חוץ ממקום זה, אפילו אם הוא יותר קרוב למקדש - פסולה, שצריך שרפה דווקא אל נוכח פני אוהל מועד.

ההלכה נפסקה כדעת רבי יוחנן,²⁴ ולפי זה יוצא שלומדים מדין שרפה חוץ מגתה, שחייבים לשורפה במקום מדויק, ולא ניתן לשורפה בכל מקום שרוצים, משום שאינו כנגד פתח אוהל מועד.²⁵

כשמדקדקים היטב בדברי רבי יוחנן, ניתן לראות שאפשר להוכיח מדבריו גם אחרת. התורה כותבת בפרשיית פרה אדומה, "והוציא אתה אל מחוץ למחנה ושחט אתה לפניו",²⁶ כלומר צריך לשחוט את הפרה דווקא מחוץ לירושלים. אפשר להסביר שרבי יוחנן למד, שהפסול בשחטה בתוך ירושלים הוא מהכתוב בפסוק הזה, ולולא הלימוד המפורש מהפסוק, היה

21 פרה פ"ד משנה ב.

22 כמבואר ברמב"ם הלכות פרה אדומה פ"ג ה"א: "אף מקום שריפתה, ומקום הטבילה שהיו בהר המשחה - תחתיהן חלול, מפני קבר התהום".

23 זבחים ק"ג ע"א.

24 כדאיתא ברמב"ם הל' פרה אדומה פ"ג ה"ה.

25 רבי יוחנן דיבר על מקרה ששחטה בתוך ירושלים, אך המשנה דיברה על שרפה חוץ מגתה, ואין הבדל בין הדברים. שהרי יש היקש בין שרפה הזאה ושחיטה כדלעיל, ולכן נקטנו 'שרפה' כלשון המשנה, למרות שרבי יוחנן מדבר על שחיטה.

26 במדבר י"ט, ד.

אפשר לשחוט ולשרוף אותה גם בתוך העיר ממול המקדש, למרות שבתוך ירושלים אין אפשרות לכוון בדיוק כנגד פתח ההיכל,²⁷ דאם לא כן למה לי קרא.

אם כן, גם לאחר שלמדנו מהפסוק הנ"ל, ששרפתה בתוך העיר פסולה; ניתן להוכיח שבשרפה מחוץ לעיר – שרפתו כשרה, גם אם לא כיוון בדיוק כנגד פתח ההיכל, שהרי הפסוק בא למעט רק שרפה בתוך העיר, ולא בשאר המקומות, וההוה אמינא שניתן לשרוף שלא בדיוק כנגד פתח ההיכל – נשארה גם למסקנה.

כהסבר זה מוכח מדברי תוספות שם²⁸ שכתבו: "קא משמע לן – דפסולה משום דבעיא חוץ לשלש מחנות". נראה מדבריהם שרוצים לשלול הבנה, שסיבת הפסול בשרפה חוץ מגתה היא מפני שלא עמד כנגד ההיכל, והם מדגישים שכל הפסול הוא רק משום שלא שרף חוץ לשלוש מחנות. ויוצא מדבריהם, שבשרפה שלא כנגד ההיכל אין בעיה לרבי יוחנן, ואין צורך לדייק ולשרוף כנגד הפתח בדיוק.²⁹

עולה מן האמור, שאמנם צריך לשרוף את הפרה מול מקום המקדש, אך אין צורך לדייק במקום זה, וכל זמן ששורף את הפרה כנגד ההיכל – כשרה. והוא הדין לשחיטה והזאה, שהרי שרפה הוקשה לשחיטה והזאה; ואם כן, ניתן להזות אף שלא מהמקום המדויק שכנגד ההיכל, כל עוד פניו כלפי ההיכל.

פתח ההיכל – למצווה מן המובחר

מהמשנה במסכת מידות,³⁰ משמע שיש לדייק מאוד במקום שרפת הפרה:

כל הכתלים שהיו שם היו גבוהין, חוץ מכותל מזרחי; שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה, ומכוון ורואה כנגד פתחו של היכל בשעת הזאת הדם.

מפורש במשנה שכדי לכוון את ההזאה בצורה מדויקת, היה צריך להנמיך את הכותל המזרחי, ורק כך היה ניתן לראות את פתח ההיכל. הגמרא במסכת יומא³¹ מביאה משנה זו, ומחשבת את גובה הכותל המזרחי בדיוק, כך שיהיה קו ראייה ישיר ממקום שרפת הפרה אל פתח ההיכל דרך כל השערים, ומשמע שיש צורך לדייק במקום שרפת הפרה.

27 שהרי העיר המקודשת נמוכה יותר מהר הבית, כמפורש במשנה בתענית בסיפורו של חוני המעגל – "עד שעלו ישראל מירושלים להר הבית מרוב הגשמים", ואם כן אין מקום בתוך העיר שמכוון כנגד ההיכל בדיוק.

28 ד"ה אבל.

29 דיוק זה מובא באור שמח (הל' פרה אדומה פ"ד הי"ב): "אמת דכך משמע הלשון בגמרא דטעמו דר' יוחנן משום שהוא שלא כנגד ההיכל, ואף על גב דקרובי קרבה פסולה, מה אעשה, דרש"י (שם ד"ה לפנים) ותוס' (ד"ה אבל) מפרשים דלפנים מן החומה פסולה משום דבעינן חוץ לשלש מחנות...".

30 מידות פ"ב משנה ד.

31 יומא טז ע"א.

לפי דברינו קשה, שהרי אין צורך בהנמכת הכותל, והיה אפשר לעשות אותו גבוה כשאר הכתלים, ולהגביה את מקום שרפת הפרה עוד כמה אמות במעלה ההר, כך שיהיה אפשר לראות את ההיכל מעל הכותל, מכיוון שהנמיכו את הכותל כל כך, משמע שצריך לכוון בדיוק כנגד פתח ההיכל.³²

נראה לתרץ, שלמרות שאין הכרח לשרוף ולהזות כנגד ההיכל ממש, אך למצווה מן המובחר, יש לדייק בעמידה בדיוק כנגד הפתח, ומשום כך הוצרכו להנמיך את הכותל המזרחי על מנת לאפשר ראיית הפתח במדויק.³³

מכיוון שהתורה אמרה להזות אל נוכח פני אוהל מועד, נראה שהמטרה היא לראות את קידמת ההיכל, ולמרות שהיא לא חייבה לדייק אל הפתח כפי שהוכחנו, אנו רואים שרצון התורה שעשיית הפרה תתקיים מול ההיכל, ובצד שבו נמצאת הכניסה לבית המקדש, ומשום כך המדייק לעשות את הפרה בדיוק מול הפתח - קיים מצווה מן המובחר.³⁴ התורה אמרה "אל נכח פני אהל מועד" כקריאת כיוון, שישרוף לצד שבו נמצא פתח המקדש,³⁵ ואנחנו למצווה מן המובחר, מנסים להיות כמה שיותר מדויקים, למרות

32 רואים בעיניים שהר הזיתים גבוה מאוד מעל פני הר הבית, ולמרות שבמשנה במידות כתוב שעשו את שרפת הפרה בראש הר המשחה, אין הכוונה לפסגה העליונה של ההר, אלא באמצעיתו, כפי שכתב הרדב"ז (ה' בית הבחירה ו, ה), ואם כן, ניתן למקם את מקום שרפת הפרה במעלה ההר.

33 אפשר להסביר, שאמנם אפשר לשרוף את הפרה גם במעלה ההר, אלא שכדי לא להגביל את טווח האפשרויות של מקום השרפה, הנמיכו את הכותל המזרחי, וכך יהיה אפשר לשרוף גם שם, למרות שאפשר לשרוף גם במקומות אחרים. אך פירוש זה לא מספיק, שלא מסתבר שמיעטו בכבוד בית המקדש, והנמיכו את כותלו, רק כדי להגדיל את האפשרויות למקום שרפת הפרה, דבר שלא באמת נצרך, ולכן תירצנו באופן שונה.

34 באופן עקרוני ניתן לתרץ שהמשנה במידות דיברה על הדין לכתחילה, וכל מה שהוכחנו שאין צורך לכוון כנגד הפתח הוא רק בדיעבד, וכדברי התוספות: "ואין לתמוה, מי איכא מידי דמדאורייתא לכתחילה אסור ובדיעבד שרי, דאיכא מילי טובא דבעינן שישנה הכתוב עליו לעכב, כגון קדשים" (פסחים יא ע"א), שמוכח מדבריו שיש חילוק בין לכתחילה לדיעבד גם מדאורייתא. ובאמת, כך מציע הגרי"ז (חדושי הגרי"ז מנחות כח ע"א) ליישב את קושיית הראב"ד על הרמב"ם: "והנה הא דהקשה ממשנה דמידות צריך בירור, דהלא משם ידעינן רק למצוה אבל היכא תנן התם דמעכב".

אמנם תירוץ זה לא מסתבר כלל, שהרי אם נאמר שהפסוק "והזה אל נכח פני אהל מועד", מדבר על דין לכתחילה בלבד ושצריך לדייק אל הפתח, אם כן יוצא שבדיעבד ניתן להזות בכל מקום אף שלא רואה את הפתח בכלל, וזה בוודאי לא נכון (כמפורש ברמב"ם): ואם נאמר שהפסוק לעיכובא, ושלפחות צריך שיראה את ההיכל אף שלא בצורה מדויקת, אם כן מהיכתי תיתי שלכתחילה יש צורך לדייק כנגד הפתח, הרי הפסוק מדבר על דין דיעבד בלבד. לכן נקטנו, שהחיוב להזות כנגד הפתח הוא למצווה מן המובחר בלבד, והמקור לכך הוא מרצון התורה.

35 וכמו שביארנו לעיל, שלמדנו שצריך להזות אל הצד המזרחי של המקדש, משום שכתוב 'פני אוהל מועד', ומכיוון שהפתח נמצא במזרח, לומדים שהמזרח הוא פני המקדש, רואים שרצון התורה הוא לכוון אל הפתח.

שהתורה לא חייבה זאת. הרעיון שהתורה מצווה לפעמים מצווה מן המובחר, עולה במקומות נוספים, ואינו חידוש כאן בלבד.³⁶

יש מספר מקורות שמהם ניתן להוכיח את דברינו, שרצוי לדייק במקום של נוכח פני אוהל מועד, למרות שהוא לא מעכב. הרמב"ם כותב:

הזה ולא כוון כנגד ההיכל פסולה שנאמר 'אל נכח פני אהל מועד' עד שיכוון כנגד ההיכל ויהיה רואהו...³⁷

הרמב"ם אומר שצריך שיראה את ההיכל בשעת ההזיה, ולא מזכיר שצריך לראות את פתח ההיכל, או את קודש הקודשים כפי שמופיע במשנה, ולכאורה שינה מלשון המשנה מכיוון שאין דין מעכב בראיית הפתח או בית קודשי הקודשים דווקא, ומספיק שיראה את ההיכל בלבד, ואותו אפשר לראות גם ממקומות שלא נמצאים מול ההיכל ממש.

אמנם, במקום אחר הרמב"ם כותב: "ומזה באצבעו הימנית מן הדם שבכפו השמאלית שבע פעמים כנגד בית קדשי הקודשים".³⁸ מכאן נראה שגם לפי הרמב"ם יש צורך להזות ממש אל בית קודשי הקודשים בצורה מדויקת, ולמרות שבמקומות אחרים מוכח בפירוש שאין צורך לדייק; ונראה שלדעתו רצוי לכוון כנגד ההיכל למצווה מן המובחר, אך אם לא עשה כך – בדיעבד כשר, ובדיוק כפי שביארנו.³⁹

הראב"ד משיג על דברי הרמב"ם שצריך לכוון אל ההיכל,⁴⁰ ומחלק בין הזאה, שבה צריך לראות את פתח ההיכל; לבין שרפתה, שאין צורך בראיית הפתח. הגדרה זו תמוהה, לפי מה שראינו לעיל, שהגמרא מקישה בין ההזאה לשרפה, ובאופן פשוט הלכה כדברי הרמב"ם.⁴¹

36 היסוד של 'מצווה מן המובחר דאורייתא' מופיע במספר מקומות. לדוגמה, המאירי כותב בפסחים ב ע"א, לגבי חיוב בדיקה וביעור חמץ מהתורה, שלמרות שמדאורייתא ב'ביטול בעלמא סגי', מכיוון שראינו שרצון התורה הוא בביעור גמור ובשרפה, יש מצווה מן המובחר לבער את החמץ דווקא בשרפה, ולא ע"י ביטול; וכך גם כאן, למרות שהתורה השאירה לנו את האופציה לשרוף בכל צד מזרח בלי לדייק, יש עניין לדייק כנגד הפתח כפי רצון התורה. דוגמה נוספת היא ממצות תפילין, שנפסק להלכה שבהנחה פעם אחת ביום יוצאים ידי חובה, ואף על פי כן מצווה מן המובחר מדאורייתא להניח תפילין כל היום כולו, וכך כותב הפרי מגדים: "ועיקרן של דברים, דאם לא הניח יום אחד כלל לתפילין, ביטל מצוות עשה, ובהניח רגע עליו קיים המצווה, אבל מצווה מן המובחר מן התורה להיותן עליו כל היום, ויש כמה דברים מן התורה כן, ועכשיו נהגו..." (פרי מגדים או"ח לז ב, והובא גם בביה"ל שם). וכן במקומות נוספים.

37 הלכות פרה אדומה פרק ד הלכה ה.

38 הלכות פרה אדומה פרק ג הלכה ב.

39 בפשטות אין מכאן ראייה חזקה, שאפשר לומר שכוונתו שצריך להזות כנגד בית קודשי הקודשים באופן כללי, שכך נקרא בית המקדש, ולא שצריך לכוון במדויק כנגד פתח ההיכל בקו ישיר אל קודש הקודשים. 40 הכוונה לדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל בפרק ד הלכה ה: "הזה ולא כוון כנגד ההיכל פסולה שנאמר 'אל נכח פני אהל מועד' עד שיכוון כנגד ההיכל ויהיה רואהו".

41 פרשנים רבים התקשו בדברי הראב"ד, וכל אחד הציע פירוש אחר בדבריו. מכיוון שדבריו קשים וכוונתו אינה ברורה, נקטנו בפשטות כדברי הרמב"ם, ובמיוחד שבדרך כלל הלכה כרמב"ם במחלוקתו

הכסף משנה מעיר, שנראה מדברי הראב"ד שהייתה לו גרסה אחרת בלשון הרמב"ם ועל פיה צריך לראות את הפתח, ולא כגרסתנו. ומוסיף, שגם לגרסה זו ברמב"ם, אין ראיית פתח ההיכל מעכבת - "שמה שצריך שיכוון ויראה פתחו של היכל הוא למצווה מן המובחר, אבל כל שפניו אל ההיכל - אל פני אהל מועד מיקרי, אף על פי שלא יהיה כנגד הפתח". אם כן מצינו מקור מפורש לצורך בדיוק בעשיית הפרה כנגד ההיכל למצווה מן המובחר בלבד, אך לא לעיכובא.

עוד יש לדקדק מדברי הרמב"ם בתחילת פרק ג מהלכות פרה אדומה, שם הוא כותב:

אין שורפין את הפרה, אלא חוץ להר הבית, שנאמר 'והוציא אותה אל מחוץ למחנה', ובהר המשחה היו שורפין אותה...⁴²

יש לעיין בלשון הרמב"ם, שלא כתב 'אין שורפין את הפרה, אלא בהר המשחה', אלא הפריד וכתב "אין שורפין את הפרה אלא חוץ להר הבית", ודין נוסף הוא "ובהר המשחה היו שורפין אותה". נראה שכוונת דברי הרמב"ם היא, שיש דין ברור ומעכב, לשרוף את הפרה מחוץ להר הבית, בכל מקום שירצו. וממשיך הרמב"ם בתיאור המציאות שבהר המשחה היו רגילים לשרופה, אך דין זה אינו מעכב.

דיוק זה מסתדר עם מה שכתבנו לעיל, שיש לשרוף את הפרה כנגד ההיכל, אך אין מקום ספציפי ומוגדר. ולמרות שמצווה מן המובחר לשרופה במקום מסוים בהר הזיתים, אין זה מעכב, ואפשר גם לשרופה במקום אחר.

יש להעיר, שגם אם לא נקבל את הסברה שיש לדייק במקום עשיית הפרה משום מצווה מן המובחר בלבד, ונוכיח מדברי המשנה במידות, שראיית פתח ההיכל היא לעיכובא; מסתבר שכל דין זה הוא רק כשהבית בנוי, אך כשאין בית - אין כל דבר שיסתיר את מקום המקדש,⁴³ וניתן לשרוף ולהזות אף במקומות שונים, כל עוד רואים מהם את מקום המקדש. שהרי לפי כל מה שהוכחנו אין דין ספציפי למקום שרפת הפרה, אלא רק שצריך לראות את פתח ההיכל בשעת ההזיה, ודבר זה מתאפשר רק ממקום ספציפי בזמן שהבית בנוי ולכן שרפו דווקא שם, אך כשאין בית - ניתן להזות מכל מקום שאפשר לראות ממנו את מקום המקדש.

על כל פנים נראה שאפשר לקיים בימינו את מצוות שרפת הפרה, ולמרות שאי אפשר לעשות זאת במקום ההיסטורי. המקום המדויק הוא רק מצווה מן המובחר, ולא מבטל את קיום המצווה כשאין אפשרות אחרת. כשתהיה לנו אפשרות מעשית, נוכל לבחור כל מקום שעל גבי הר הזיתים, או אחד מן ההרים הסמוכים, שממנו ניתן לראות את הצד הקידמי של מקום ההיכל, ובו לקיים את המצווה החשובה הזו.

עם הראב"ד.

42 רמב"ם הלכות פרה אדומה פ"ג הלכה ה.

43 על פי המדידות והבדיקות המרכזיות לגבי מקומו המדויק של המקדש, יוצא שפתח ההיכל ממקום מחוץ למבנה כיפת הסלע, ואין מה שיסתיר את מקום הפתח, ועדיין ניתן להזות אל 'פני אוהל מועד'.

סיכום

התורה ציוותה להזות מאפר הפרה אדומה, לכיוון פתח אוהל מועד, וכן לגבי שחיטת הפרה ושרפתה. מוכח מן המקורות, שגם אם לא דייק בהזאת אפר הפרה אל פתח ההיכל – הזאתו כשרה, כל עוד נמצא רואה את הצד הקידמי של ההיכל. אך בכל זאת, היו משתדלים לכוון כנגד הפתח, ואף הנמיכו את כותל המזרח של בית המקדש כדי לאפשר כוונה מדויקת לפתח ההיכל. יוצא מסתירה זו, שאמנם לא צריך לכוון בדיוק כנגד הפתח, אך יש בכך מצווה מן המובחר, משום שנראה שכך הוא רצון התורה. בזמן שאין בית, יותר פשוט שאין צורך לכוון אל פתח ההיכל שהרי הוא לא קיים, וגם אם בזמן בית המקדש היו מקפידים לכוון את ההזיה, בימינו שאין בית מקדש – אין חובה לדייק. יוצא אם כן שניתן בימינו לקיים את מצוות שרפת הפרה, אף במקום קצת שונה מהמקום שבו שרפו את הפרה בעבר.